

ВЛАДАН Р. ВИРИЈЕВИЋ¹

ЗДРАВКО М. ДЕЛЕТИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ У БЕРАНСКОМ ОКРУГУ 1920. И 1923. ГОДИНЕ³

САЖЕТАК. На основу литературе, архивске грађе и савремене штампе, у раду се говори о циклусу парламентарних избора у Беранском округу 1920. и 1923. године. Берански и андријевички крај (Васојевићи) били су без резерве за уједињење са Србијом крајем 1918. године, а противници уједињења у овом крају нису у међуратном периоду имали значајнијег политичког утицаја. У неразвијеном пољопривредном крају, без утицајних градских и политичких центара, било је изражено племенско надметање за престиж, чему је погодовала чињеница да је у крају било активно више племенских старешина и официра познатих из времена борбе за ослобођење од турске власти и комитовања током аустријске окупације. На простору Беранског округа није било развијене традиције политичких странака и парламентаризма, док се у „високу политику” ушло у процесу уједињења из турског феудалног уређења. На изборима су учествовале политичке странке на државном нивоу, због чега су се на листама кандидата често налазили и они који су били изван региона. Главно политичко надметање у Беранском округу било је између радикала и демократа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Беране, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, парламентарни избори 1920. године, парламентарни избори 1923. године, Демократска странка, Радикална странка.

¹ virijevicvladan01@gmail.com

² zdeletic@yahoo.com

³ Рад је примљен 15. фебруара 2015, а прихваћен за објављивање на електронском састанку Редакције Зборника одржаном 17. маја 2015.

Беранска нахија (Доњи Васојевићи) ослобођена је и прикључена црногорској држави средином октобра 1912. године. У кратком периоду до почетка Првог светског рата новоуспостављеним црногорским властима није дата прилика за ефикасно укључивање региона у црногорски државни систем, постизање резултата на плану економског развоја и политичког организовања и стварне интеграције региона у нову државу (деталније Цемовић, 1994). Најважнији догађај било је оснивање Гимназије, у јесен 1913. године (о школству види: Делетић, 2009).

На овом подручју била је развијена ослободилачка и добровољачка традиција. У Балканским и Првом светском рату значајно учешће у ратним операцијама имале су локалне бригаде и батаљони народне војске (деталније: Ракочевић, 1969.). То је одржавало традицију утицаја водећих братстава и народних главара, комита током аустријске окупације. Берански крај је имао свест о јединству са Горњим Васојевићима, који су од 1878. били у границама Црне Горе. У региону Васојевића (берански и андријевички крај) била је неспорна свест о припадности Црној Гори као матичној држави, али је преко свештеника, учитеља и истакнутих народних главара у овом крају било јако изражено и осећање јединства српског народа. Из Србије је долазила помоћ за цркву и школе, добављано је оружје, жито, а у разним крајевима Србије било је досељеника из Васојевића. Све то је утицало да се током рада на уједињењу југословенских народа идеја заједништва одрази тако да су најважније политичке активности на уједињењу и организовању првих органа нове власти потицале са ових простора (деталније: Вујовић, 1989). Покрет против уједињења 1919. у беранском крају није имао упориште и нешто јаче се одразио преко деловања генерала Радомира Вешовића у андријевичком крају (види више: Кордић, 1986).

Истакнути официри и ујединитељи (не сви) наставили су да се политички ангажују и надмећу за различите странке у поратном периоду (деталније: Растодер 2000; Андријашевић и Растодер, 2006). У овом крају „интелигенцију” су чинили свештеници и учитељи, наставници Гимназије и Учитељске школе (1919–1929) (о интелигенцији види: Војиновић, 1989). Привреду у Беранама чинила је приватна циглана и више од 30 занатских, трговачких и угоститељских дућана. Међутим, у целини, регион је остао неразвијено пољопривредно подручје. Беране су између два рата биле чаршија са израженим племенским менталитетом (о томе: Билас, 2006; видети и Делетић, 2002, стр. 167–199; 211–298).

Становништво Берана и околине чинили су православци и мухамеданци, пореклом исламизирани мештани.⁴ У Беранском насељу Хареме била је концентрисана већина мухамеданаца, у граду су власници радњи делом били мухамеданци досељени из Пећи, Колашина и Бијелог Поља. У турском периоду владајуће деговске породице нису биле из овог региона. Свест о родбинским и пријатељским везама муслимана са православцима и чињеница да у борбама за ослобођење 1912. године није било већих сукоба локалног становништва, утицале су да у овом региону није било изражене међуверске нетрпељивости у свакодневном животу, мада се у политичким надметањима повремено вршило груписање на верској основи. Политичка утакмица одиграла се у склопу програма и активности на државном нивоу, а локално и племенско је долазило до изражаја на предизборним скуповима, у првом реду демократа и радикала.

У целини гледано, избори у Васојевићима нису имали значајнијег утицаја на вођење државне политике. Ни сви посланици заједно, са подручја Црне Горе, нису могли бити значајна политичка снага у парламенту. Можда је узрок неповерењу у црногорске кадрове лежао у томе што је једино у Црној Гори био организован оружани отпор поводом начина уједињења (Божихна побуна 1919–1920), мада ни ујединитељи нису показали нарочито јединство учешћем у политици у поратном периоду, а ни задовољство уважавањем и учешћем у власти на државном нивоу (више: Андријашевић и Растодер, 2006, стр. 365–382). Све време у југословенској држави Црногорци су били незадовољни зато што им кроз учешће у власти и на војним положајима нису признате „историјске заслуге” онолико колико су они сматрали да их имају. При томе се лако прелазило преко чињенице да нису имали довољно политичара и факултетски образованих људи ни да попуне изборне листе у свим окрузима.

⁴ На првом попису становништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, спроведеном 31. јануара 1921. године, у Беранском округу евидентирано је 23.864 становника. Према конфесионалној припадности највише је било православних – 14.970 (62,73%). Муслимана је било 8.822 (36,96%), римокатолика 71 (0,3%) и једно лице које је исповедало јудаизам (Дефинитивни резултати пописа, 1932, стр. 86).

ИЗБОРИ ЗА УСТАВОТВОРНУ СКУПШТИНУ 1920. ГОДИНЕ

Почетком 20-их година прошлог века Берански округ, чије седиште се налазило у Беранама, у административно-управном смислу, сачињавала су три среза:

- берански, са седиштем у Беранама – општине: беранска, бучичка, виницка, горњоселска (лубничка) и долачка (Ђурђеви Ступови), са 21 насељеним местом;
- будимски, са седиштем у Просинама – општине: будимска, поличка (горажданска) и доњоржаничка, са 15 насељених места;
- рожајски, са седиштем у Рожају – бишевска, ибарска, петњицка и рожајска, са 41 насељеним местом. (Алманах, 1922, стр. 125).

Прилика за одмеравање утицаја на бираче пре наговештених избора за Уставотворну скупштину указала се политичким партијама 22. августа 1920. године, приликом општинских избора, првих након што су се Беране и околина нашли под „југословенским кровом”. На основу оскудних података може се рећи да је овај „изборни тест” показао убедљиву надмоћност Демократске странке на читавом подручју округа. Од 13 општина, њене кандидатске листе тријумфовале су у 10, „неопредељена” листа победила је у једној, а у две општине рожајског среза (бишевској и ибарској) избори су због „неподнешених на време кандидатских листа Првостепеном суду на потврду”, били одложени за 12. септембар 1920. године.⁵ За председника општинске управе у Беранама изабран је Александар Поповић, „независни кандидат”, док је кандидат радикала Цемовић „пропао”.⁶ У Рожајама пак победила је листа Демократске странке.⁷

У оваквом политичком амбијенту дочекани су и избори за Уставотворну скупштину, заказани за 28. новембар 1920. године. Наиме, један од горућих проблема младе Краљевине, који је скоро две године оптерећивао њен друштвено-политички развитак,

⁵ Архив Југославије (АЈ)-14-7-262, Телеграм Начелства беранског округа Министарству унутрашњих дела, 10. IX 1920; „Резултати избора”, *Полиџика*, 25. VIII 1920, 2.

⁶ „Избори у варошима”, *Полиџика*, 23. VIII 1920, 1; „Резултат избора”, *Полиџика*, 25. VIII 1920, 2; „Општински избори”, *Правда*, 25. VIII 1920, 1.

⁷ „Варошки избори”, *Полиџика*, 29. VIII 1920, 1.

било је организовање и спровођење избора за скупштину која је требало да изврши њено уставно уобличавање и дефинише основе државног уређења.⁸ Предуслове за њихово одржавање требало је да обезбеди Привремено народно представништво, које је, уз доста потешкоћа (честе кризе влада, опструкција појединих посланика и сл.) 2. септембра 1920. године усвојило нацрт „Закона о изборима за Уставотворну скупштину”, који је још у марту 1920. године предложила влада др Миленка Веснића.⁹ Законом је било одређено да изборне јединице представљају дотадашњи административно-управни окрузи (жупаније), којих је било 56. Посланички мандати додељивани су кандидатским листама, тј. политичким партијама, на основу количника који је добијан дељењем броја бирача једног изборног округа са бројем посланика које је округ требало да изабере. Свака кандидатска листа је требало да има и тзв. квалификованог посланика са факултетском спремом, како би Уставотворна скупштина имала потребну квалификациону структуру (Петрановић, 1980, стр. 47).

Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину, који је пружао формалне гаранције слободе избора, онемогућавајући утицај државних органа на ток избора, обзнањен је 7. септембра 1920. године. Бирачима је остављано на вољу хоће ли и за кога гласати. Због великог броја неписмених бирача, било је предвиђено тајно гласање убацивањем куглице од гуме у затворену непровидну кутију.

На основу статистичких података о броју становника по окрузима, Државни одбор Краљевине СХС на седници одржаној 15. септембра 1920. године одредио је број посланика које је требало да изабере сваки округ. Берански округ нашао се тако у

⁸ Према Шербу Растодеру „парламентарни избори 1920. године имали су за Црну Гору посебан значај. [...] Несређено политичко и правно стање у Црној Гори, јаз створен оружаним сукобима присталица и противника безусловног уједињења, опште економско сиромаштво, недостатак парламентарне традиције, изражена политичка нетолеранција, чинили су оквир у коме је вођена изборна борба” (Растодер, 2000, стр. 439).

⁹ Право гласа имао је сваки мушкарац са навршеном 21 годином, уколико је био држављанин Краљевине СХС и најмање шест месеци настањен у општини у којој ће гласати. Услед укидања имовинског цензуса, било је предвиђено проширење бирачког права, али је оно било ускраћено женама, активним војним лицима и припадницима националних мањина које су, према међународном уговору о заштити мањина, имале право опције за матичне земље (Немци, Мађари, Румуни, Италијани и Јевреји) (Петрановић, 1980, стр. 47).

склопу Пријепољско-пљеваљско-бијелопољско-беранског изборног округа (ППББ)¹⁰ у коме је требало изабрати четири посланика, од којих једног „квалификованог”.¹¹

Предизборна кампања у Беранском округу започела је крајем октобра 1920. године, при чему се, с обзиром на прилике какве су биле на протеклим општинским изборима, могло очекивати да ће се главна борба водити између демократа и радикала. Према расположивим изворима, у кампању су први кренули демократи, који су 27. октобра одржали окружну конференцију на којој је, поред локалних страначких првака Милана Поповића, Тома Јоксимовића и Александра Бојовића, говорио Марко Цемовић,¹² генерални конзул Краљевине СХС у Одеси, који је, према наводима београдске „Правде”, био „врло јасан и убедљив у објашњавању програма Демократске странке”.¹³

Следећи општа програмска опредељења назначена у „Упутству за изборе”, достављеном страначким члановима и присталицама, прилагођавајући их друштвено-економским специфичностима „на терену”, беранске демократе су апострофирали низ горућих питања: смањивање такси и пореза, скраћивање војног рока, регулисање пензија сељака у одмаклој животној доби и решавање „аграрног питања”, истичући да ће примарни задатак Уставотворне скупштине бити да „озакони јединствену државу, без икаквих историјских, племенских и покрајинских разлика”.¹⁴

¹⁰ Овај изборни округ имао је око 127.000 становника. „Састав Конституанте”, *Полиџика*, 16. IX 1920, 3.

¹¹ *Службене новине Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, 11. X 1920, 1.

¹² Марко П. Цемовић (1874–1941), политичар, дипломата и публициста. Школовао се у Призрену и Београду, где је деловао као противник режима у Црној Гори. Завршио је Филолошки факултет у Кијеву. Од 1903. године радио је у србијанским дипломатским органима (службовао у Петровграду, Цариграду, Битољу). За време Првог светског рата био је дипломата у Петровграду. Више пута кандидовао се за народног посланика на листама Демократске и Радикалне странке, активан политичар. У Влади Љ. Давидовића био је подсекретар Министарства унутрашњих дела. Истакао се 1937. као противник конкордата. Објавио је више публицистичких радова; оставио је у рукопису обиман спис о племену Васојевићи (објављен у Београду 1993).

¹³ „Правда” је писала да је Цемовић након конференције отпутовао за Бијело Поље, Пријепоље и Пљевља како би помогао у организовању странке и састављању кандидатске листе чији ће бити носилац. „Са њим су отпутовали и многи виђени демократи, муслимани и православци из овог округа” („Изборна кампања”, *Правда*, 1. XI 1920, 1).

¹⁴ „Пред изборе”, *Полиџика*, 29. IX 1920, 2; „Са зеленог Лима”, *Црна Гора*, 12. IX 1922, 4.

Упркос напорима да се очува јединствени страначки изборни наступ, личне амбиције и незајажљивост довели су до подела у табору Демократске странке.¹⁵ Мада је на заседању страначких првака из Пријепољског, Пљеваљског, Бијелопољског и Беранског округа, одржаном 2. новембра у Пљевљима, одлучено да носилац листе у ППББ изборном округу буде Сретен В. Вукосављевић, у то време чиновник скопског Повереништва за аграрну реформу, демократе су на изборе изашле „у три колоне”.¹⁶ Прву, тзв. Вукосављевићеву листу, чинили су, сем њега, Михајло Куртовић, учитељ из Пљеваља, Мило В. Перуничкић, „учитељ у оставци” из Премћана и „квалификовани” др Павле Чубровић из Берана, чији заменик је био Светомир Ј. Борисављевић, правник из Пријепоља.¹⁷ На другој демократској листи, чији је носилац био бјелопољски муфтија Мустафа Салихдеговић, нашли су се још и: Митхад Хоџић, поседник из Скопља, Милан Поповић, учитељ из Берана, „квалификовани” Марко Цемовић, генерални конзул у Одеси и његов заменик Велимир Јојић, вршилац дужности директора Беранске гимназије.¹⁸ Носилац треће листе Демократске странке¹⁹ био је Трипко Жугић, народни посланик из Београда, уз њега су били и: Нићифор Лисичић, књиговођа Министарства иностраних дела из Београда, Саво Гогић, тежак из Жидовића

¹⁵ Да се у борби за посланички мандат „играло без пардона”, тј. агитовало не само против кандидата из ривалских политичких партија, већ и против својих партијских сабораца кандидованих на посебној листи, сведочи однос између др Павла Чубровића и Велимира Јојића, вршиоца дужности директора Беранске гимназије. Иако чланови Демократске странке и колеге из исте школе, њих двојица су се узајамно жестоко „препуцавали”, упућујући бројне притужбе Министарству просвете. Тако је Јојић, након неуспеха кандидатске листе на којој се налазио, оптуживао Чубровића да „под фирмом демократизма” пропагира бољшевичке идеје и да је део старијих ученика, упркос забрани школских управних органа, активно се укључивао у предизборну кампању (види више: Делетић, 2002).

¹⁶ „Наши у Санцаку”, *Демокраија*, 5. XI 1920, 2; „Кандидације у Санцаку”, *Демокраија*, 10. XI 1920, 1.

¹⁷ АЈ-14-7-322, Кандидатска листа за Изборни округ Берански, Бјелопољски, Пљевљански и Пријепољски за изборе народних посланика за Уставотворну скупштину на дан 28. новембра 1920. године; *Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 27. XI 1920, 15; „Наши у Санцаку”, *Демокраија*, 5. XI 1920, 2; „Кандидације у Санцаку”, *Демокраија*, 10. XI 1920, 1.

¹⁸ *Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 27. XI 1920, 20.

¹⁹ Шербо Растодер сматра да је она „формално фигурирала као неопредијељена, мада је и програмски и персонално била демократска” (Растодер, 2000, стр. 454).

(срез бољанићки), „квалификовани” др Михаило Мартиновић, лекар из Бијелог Поља и његов заменик Новица Шаулић, секретар Великог суда из Подгорице.²⁰

Због учешћа ученика Педагошког одељења у Беранама на изборним митинзима П. Чубровића, његов противник, вршилац дужности директора Велимир Јојић је искључио из школе групу старијих ученика.²¹ Почетком друге седмице октобра месеца кампању су покренули и радикали, мада за разлику од демократа „у много мањој мери”.²² Следећи углавном курс „заштитника српских националних интереса”, уз наглашавање принципа јединствене централистички уређене државе, и берански радикали су, на препоруку страначке централе, „политички трговали” са истакнутим појединцима из редова муслиманске популације, поготову оним који су се издавали за „муслиманске радикале”.²³ Тако су у ППББ изборном округу биле истакнуте две „радикалско-муслиманске листе”. Носилац прве био је др Алекса Станишић, министар на расположењу из Пријепоља, а на њој су били још и: Дервиш Шећеркадић, муфтија из Пљеваља, Љубо Поповић, инжењер из Берана, „квалификовани” др Сафвет Башагић, професор из Сарајева и његов заменик и колега др Мехмед Зилџић из Сарајева.²⁴ Сретен Станић, адвокат из Бијелог Поља, предводио је другу

²⁰ АЈ-14-7-322, „Предизборни проглас”, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 27. XI 1920, 15.

²¹ Незадовољство ученика довело је до тога да одмах по завршеним изборима дође до масовног штрајка ученика Педагошког одељења, који је трајао неколико месеци. То је изазвало политичко комешање и узајамне оптужбе В. Јојића и П. Чубровића (доцента Универзитета у Скопљу), о чему говоре бројни дописи упућени Министарству просвете (види више: Делетић, 2002; 2012).

²² АЈ-14-7-249, Телеграм Начелства округа беранског Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 14. XI 1920.

²³ „Муслимански радикали” су били окупљени око сарајевског листа „Домовина” и његовог власника Шерифа Арнаутовића и главног уредника др Авда Хасанбеговића. Били су супротстављени политичком курсу Југословенске муслиманске организације (ЈМО) Мехмеда Спаха. У погледу решавања „аграрног питања” имали су ставове блиске Народној радикалној странци (Пуриватра, 1974, стр. 108).

²⁴ О томе колико су се и радикали и демократи упињали да привуку гласаче из муслиманских редова, сведочи допис пријепољског окружног начелника надлежним органима из прве декаде новембра 1920. године: „Долазио је у Пријепоље г. Марко Цемовић, као кандидат демократа са муслиманским делегатима из Беранског и Бело-Пољског округа на конференцију са делегатима из Пљеваљског и овог округа. Циљ ове конференције био је тај да

листу коју су чинили још и: Лазар Мораковац, трговац из Бијелог Поља, „квалификовани” др Авдо Хасанбеговић, главни уредник „Домовине” и Гргур Берић, секретар Министарства иностраних дела из Београда.²⁵

Како се ближио дан избора предизборна агитација добијала је на интензитету. Осим живе речи агитовало се и путем штампаних прогласа,²⁶ летака и страначке штампе.²⁷ Судаћи према извештајима управних власти, агитација се одвијала без већих ексеца.²⁸ За разлику од суседних крајева Црне Горе, на подручју ППББ изборног округа Комунистичка партија Југославије и Републиканска странка нису имале своје кандидатске листе. Иначе, у знатној мери осећала се антидржавна пропаганда присталица

г. Цемовић, са муслиманима састави заједничку листу којој би он био носиолац, али је ова пропозиција одбијена од стране пљеваљских и делом пријепољских муслимана који су примили листу др Станишића. Као последица овом заједничком муслиманском неспоразуму појава је чисто муслиманске листе Ашим-Беговића и Митхада Хоџића” (АЈ-14-7-318, Допис Начелства округа пријепољског Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 10. XI 1920).

²⁵ АЈ-14-7-316, Кандидатска листа за Изборни округ берански, бјелопољски, пљевљански и пријепољски за изборе народних посланика за Уставотворну скупштину на дан 28. новембра 1920. године.

²⁶ Тако су кандидати са листе Трипка Жугића у средиште кампање стављали „бригу о селу и сељацима”, обраћајући се овој најбројнијој социјалној категорији прогласом следеће садржине: „Браћо! Не дозволите да Вас више обмањују људи који су Вас до сада успављивали празним обећањима и на Ваш рачун истицали себе. Ваше жеље и потребе најбоље ће разумети људи који су изашли из Вашег опанка и који ће, када буде потребно, увек поћи с вама и отворити Вам свака врата где треба да уђете. Гласајте за листу на којој је Трипко Жугић, родом из села, Нићифор Лисичић, чипчијски син такође из села и Саво Гогић, земљорадник из села Жидовића. Сељаци! Наша листа је плаво обојена. На дан избора дођите си на биралиште и гласајте за народну независну демократску листу!” (АЈ-14-7-316, Предизборни проглас).

²⁷ На страницама „Домовине” наглашавано је: „Свим муслиманима округа пљеваљског, пријепољског, бјелопољског и беранског најтоплије препоручујемо да спусте своје куглице у кутију кандидационе листе у којој се налази Др Авдо Хасанбеговић” („Око izbora”, *Domovina* 22. XII 1920, 3).

²⁸ Недељу дана пре избора Министарство унутрашњих дела извештено је телеграмом из Берана: „Изборни рад у округу тече мирно. Струја је демократска много јача, а радикална много слабија. Друге струје нема.” (АЈ-14-7-249, Телеграм Начелства округа беранског Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 21. XI 1920).

бившег краља Николе Петровића, пристиглих са подручја Подгоричког, Катунског, Ријечког и Никшићког округа.²⁹

У оквиру организационих припрема за изборе надлежни државни органи су током лета 1920. године вршили расподелу бирачког материјала (бирачких спискова, гласачких кутија и куглица). С обзиром на то да су Берански, Бјелопољски и Пљеваљски округ важили за подручја у којима је јавна безбедност, услед постојања „одметничких група и појединаца”, била поремећена, председницима месних бирачких одбора било је омогућено да изборне резултате предају најближим Првостепеним судовима сутрадан након избора.³⁰ Распоред председника бирачких одбора био је следећи:³¹

БИРАЧКА ОПШТИНА	ГЛАСАЧКО МЕСТО	ПРЕДСЕДНИК БИРАЧКОГ ОДБОРА
ВАРОШ БЕРАНЕ	Беране	Никола Милићевић, судија из Берана
БучичКА	Буче	Војин Тодоровић, судија из Берана
ВиниЦКА	Виницка	Милић Милошевић, интабулациони протоколиста из Берана
Долачка (Бурђеви Ступови)	Долац	Никодин Цемовић, судија из Берана
ЛубничКА (ГорњоселсКА)	Лубнице	др Блажо Лекић, судија из Берана
ШТИТАРСКА	Штитаре	Мило Недић, судија из Берана
БудимљАНСКА	Будимља	Танасије Јелић, судски писар из Берана
ГОРАЖДАНСКА	Горажде	Пуниша Ђукић, судски писар из Берана

²⁹ Они су у лето 1920. године код житеља Васојевића „разним лажима, интригама и новцем” уносили забуну. Према извештајима војнообавештајних органа, део становништва је притом „подлегао агитацији агената наших непријатеља, јер су ти агенти енергично радили и дању и ноћу, идући од села до села, вешто агитовали и употребљавајући средства која су у живац дирала овог поноситог горштака, као нпр. „’Нема више оног нашег!’, ’Да су Србијанци заробили Црну Гору, да су бацили и изгазили грб црногорски, барјак црногорски и тд.’. Резултат ове пропаганде био је да се чак и један писар Окружног начелства из Берана ’одметнуо у шуму’”. – АЈ-69-182-293, Извештај Општег војног одељења Министарства војске и морнарице Министарству вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 7. VII 1920.

³⁰ АЈ-14-7-307, Допис Одељења за извршење Закона о изборима народних посланика за Уставотворну скупштину Министарском савету, без датума.

³¹ У општини виницкој извршена је измена председника бирачког одбора, тако да је уместо првобитно одређеног Живојина Васиљевића, судије из Берана, опредељен Милић Милошевић. – *Службене новине Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, 1. XI 1920, 14; *Службене новине Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, 19. XI 1920, 6.

ДОЊОРЖАНИЧКА	Доња Ржаница	Мато Дедовић, судски писар из Берана
РОЖАЈСКА	Рожаје	Батрић Пејушковић, судски писар из Берана
БИШЕВСКА	Бишево	Видак Милачић, судски писар из Берана
ИБАРСКА	Ибарац	Михаило Рајковић, судски писар из Берана
ПЕТЊИЧКА	Петњица	Батрић Марјановић, суплент из Берана

У таквој атмосфери дочекан је дан одржавања избора – недеља 28. новембар 1920. године. Према званичним статистичким подацима, у бирачке спискове у беранском изборном округу било је уписано 5.154 бирача, од чега 2.220 у беранском, 1.464 у будимљанском и 1.470 у рожајском срезу. Бирачко право искористило је 4.020 гласача (78%). Излазност је била највиша у рожајском срезу – 1.163 (79,11%), а следили су потом будимљански са 1.158 (79,10%) и берански срез 1.699 (76,53%) гласача (Статистички преглед, 1921). Остварени резултати по бирачким местима (Статистички преглед, 1921) изложени су у наредној табели:

БИРАЧКА ОПШТИНА	БРОЈ БИРАЧА	БРОЈ ГЛАСАЧА	ЛИСТА ДР А. СТАНИЊА	ЛИСТА С. СТАНИЊА	ЛИСТА С. В. ВУ- КОСАЉЕВИЋА	ЛИСТА М. САЛИХ- БЕГОВИЋА	ЛИСТА Т. ЖУГИЋА
ВАРОШ БЕРАНЕ	514	411	20	2	155	226	8
ВИНИЦКА	151	117	2	1	76	38	/
БУЧИЧКА	230	200	3	/	106	85	6
ДОЛАЧКА	323	229	3	/	173	51	2
ЛУБНИЧКА	411	373	/	/	373	/	/
ШТИТАРСКА	591	369	/	1	356	11	1
БУДИМЉАНСКА	405	350	3	/	254	88	5
ПОЛИЧКА	633	446	6	2	267	171	/
ДОЊОРЖАНИЧКА	426	362	2	2	246	110	2
РОЖАЈСКА	224	188	1	1	30	156	/
БИШЕВСКА	343	259	8	11	15	221	4
ИБАРСКА	447	297	11	5	44	234	3

ПЕТЊИЧКА	456	419	8	5	14	387	5
СВЕГА	5.154	4.020	67	30	2.109	1.778	36

Као што се може видети, највећи број бирача беранског среза (72,93%), своје поверење указао је листи Сретена В. Вукосављевића. Иначе, кандидатске листе Демократске странке убедљиво су тријумфовале и на нивоу читавог ППББ изборног округа, освојивши сва четири посланичка мандата.³² Народни посланици су тако постали: Сретен В. Вукосављевић, Михајло Куртовић, Мустафа Салихбеговић и Павле Чудровић.³³ Иначе, изборни процес протекао је у реду,³⁴ једину примедбу на ток кампање имао је радикалски кандидат из Берана, инжињер Љубо Поповић, који је оптужио кандидате са Вукосављевићеве листе да су приликом

³² На биралишта на територији ППББ изборног округа од 24.273 уписана бирача појавило се 17.624 (72,43%). Од овог броја највише гласова добила је Вукосављевићева листа (8.453), затим Салихбеговићева (5.107), Станишићева (2.261), Жугићева (1.396); најслабији резултат остварила је листа Сретена Станића – 407 гласова (Статистички преглед, 1921).

³³ *Др Павле Чудровић* (1880–1942) доктор педагошких наука, в. д. директора Државне гимназије у Беранама 1919–1920, оснивач и управитељ Педагошког одељења при Гимназији. У Гимназији и педагошким одељењима предавао је по потреби више предмета. Запамћен је као добар педагог, одговоран, стрпљив и добронамеран човек, поштован од колега, ученика и суграђана. Има богату каријеру педагошког радника, службовао је у више основних и средњих школа. Изабран је за наставника Универзитета у Скопљу у јесен 1920. године. Објавио је у листовима и часописима више научних и стручних радова. Аутор је неколико монографских списа, међу којима *Основи педагогије* (1922) и *Политички дуквар или крајак увод у политичку* (1926). Говорио је више европских језика, бавио се преводњешем. Био је резервни официр; учесник балканских и Првог светског рата. При одступању преко Албаније у зиму 1916. године тешко се разболео. За војне заслуге унапређен је у чин капетана I класе и одликован орденом Белог орла, Обилића медаљом и са више других одликовања. Од 1932. до 1941. био је члан Државног савета – сенатор. Одбио је као јавна личност да потпише Декларацију српском народу 1941. године против устаничког покрета и стављен у кућни притвор под присмотром окупационих власти. Умро је у Београду, 30. новембра 1942. Као припадник левог крила Демократске странке у Беранском округу (срезу) биран је за посланика на изборима 1920. и 1927. године. Као народни посланик истицао се левичарским говорима, пропагирајући идеје социјализма, залагао се за решавање радничких права, националног питања, нарочито за унапређење школског система, положаја и права наставника (Зечевић, 2008, стр. 651–654).

³⁴ АЈ-14-7-352, Телеграм Начелства округа беранског Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 29. XI 1920.

врдовања гласача злоупотребљавали своје чиновничке функције.³⁵

ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ 1923. ГОДИНЕ

Нова прилика за страначка надметања указала се средином марта 1923. године. Њој је претходио низ политичких трзавица и потреса на државном нивоу. Наиме, усвајањем Видовданског устава тензије међу водећим политичким чиниоцима у земљи нису спласле, већ су се почетком 1922. године чак и заостриле. Демократска странка Љубе Давидовића почела је у то време све отвореније да се залаже за ревизију неких уставних одредби, приближавајући лагано своје ставове ставовима опозиционе Хрватске републиканске сељачке странке, што је узроковало кризу коалиционе радикално-демократске владе и довело до њеног пада 4. децембра 1922. године. Двадесет првог децембра објављен је указ о распуштању Народне скупштине и расписивању избора за нови парламент. Као датум одржавања избора одређен је 18. март 1923. године. Мандат за спровођење избора краљ Александар поверио је радикалној влади, формираној истог дана с Николом Пашићем на челу.

Парламентарни избори 1923. године организовани су у складу са новим изборним законом усвојеним 27. јуна 1922. године, који је унео неколико новина у односу на претходни. Ранији пропорционални систем био је измењен, расподела мандата имала је бити вршена по систему тзв. коефицијената (количника).³⁶ Измењен је начин кандидовања, увођењем категорије „среских кандидата”. Рок за подношење кандидатских листа на оверу код надлежног суда скраћен је на 25 дана, чиме је позиција малих

³⁵ У жалби коју је Верификациони одбор Уставотворне скупштине на IV претходном састанку, одржаном 22. децембра 1920. године, одбацио као неосновану било је наведено да је „листа С. Вукосављевића и другова била састављена од кандидата све функционера Министарства за аграрну реформу и да су они службеним положајима агитовали за своју листу”. Мишљењем чланова Верификационог одбора „поменуте агитације чиновника као недопуштене нису означене у тој мери да су биле од утицаја на укупан резултат у округу”, тако да су добијени мандати потврђени (Стенографске белешке, 1921, стр. 134).

³⁶ Увођењем среског кандидата промењен је начин кандидације. Гласови једне странке које би добили срески кандидати сабирали су се тако што би мандат прво добијао носилац листе, а потом срески кандидат који би добио највећи број гласова (Растодер, 2000, стр. 488).

странака била отежана (Глигоријевић 1979, 130). Сваки изборни округ био је издељен на изборне срезове, од којих је сваки имао своје кандидате за окружну листу.³⁷

Новом административно-територијано-управном поделом државне територије извршено је укидање срезова будимског и рожајског, чија подручја су прикључена беранском срезу који се и овога пута нашао у ППББ изборном округу.³⁸ За разлику од избора за Уставотворну скупштину, у изборну утакмицу у ППББ округу осим радикала и демократа укључио се и Џемијет, политичка партија која је окупљала Турке, Арбанасе и муслимане са територије тзв. Јужне Србије. Чињени су и покушаји истицања кандидатске листе Федералистичког покрета, чији би носилац био генерал Радомир Вешовић, али то је било онемогућено од стране полицијских органа, с образложењем да се федералисти залажу за „отцепљење Црне Горе од Југославије и да су њихове изјаве о аутономији само параван да би могли легално радити”.³⁹

Мада је, посматрано на државном нивоу, Демократска странка ове изборе дочекала у опозицији, политички капитал стечен на изборима 28. новембра 1920. године и чињеница да су у Уставотворној скупштини имали „свог посланика”, Павла Чубровића, представљали су повољну полазну позицију за беранске демократе. Ипак, упркос тежњама да се приликом ових избора очува страначко јединство, „партизанство”, односно лични политички апетити, узроковали су нове поделе.

Поновно истицање кандидатуре Сретена В. Вукосављевића од стране партијског Главног одбора иритирало је Чубровића, који се, не желећи да ипак у потпуности напусти страначки курс, одлучио да истакне своју кандидациону листу. За његовим примером повео се и Митхад Хоџић, дивши кандидат на листи бјелополског муфтије Салихбеговића. Покушај обједињавања страначких снага („званичне” Вукосављевићеве и „дисидентске” Чубровићеве листе) у беранском изборном срезу учињен је 19. јануара 1923. године, када је у Беранама одржан збор „посећен од

³⁷ О новинама у изборном закону види више: (Статистика избора, 1924, стр. XXII).

³⁸ Према званичним статистичким подацима из 1924. године берански срез је имао 13 општина са 115 насељених места у којима је регистровано 4.298 домаћинстава са 26.234 становника (Речник места, 1925, стр. 126–128).

³⁹ Према неким проценама окружних власти у Беранама Вешовићева листа је имала великих изгледа на успех („могла да буде најјача листа”) (Вујовић, 1981, стр. 98, 101).

обе демократске формације”, који је протекао „у реду и без последица”, иако је „било заоштрености, подбацивања и противречја”.⁴⁰ Збору, који су обезбеђивали припадници жандармерије, присуствовали су срески начелник Милић Милошевић и писар у Среском начелству Милутин Вуковић, ради чега су из супарничког радикалског табора упућени приговори министру унутрашњих дела, уз назнаку да се „збор разишао у највећем неред”.⁴¹

Упркос инсистирању на јединственом изборном наступу, раскол у редовима демократа у ППББ изборним округу, односно беранском срезу, резултирао је истицањем три кандидатске листе – „званичне” Сретена В. Вукосављевића, посланика у претходном скупштинском сазиву, „дисидентске” Павла Чубровића,⁴² и „муслиманске демократске” на челу са Митхадом Хоџићем, бившим „надзорником за муслиманску наставу у Јужној Србији” из Скопља. Кандидат за берански срез на Вукосављевићевој листи био је протојереј из Берана Александар Бојовић,⁴³ на Чубровићевој листи Илијас Ђатовић, окружни муфтија из Рожаја,⁴⁴ а Хоџићевој Фехим Хајдарпашић, земљорадник из Радулића (општина Лозанска).⁴⁵

⁴⁰ АЈ-14-9-306, Телеграм начелника Цетињског округа Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 20. I 1923.

⁴¹ У телеграму упућеном 19. јануара Министарству унутрашњих дела Краљевине СХС наводило се: „Данас је покушао да одржи јавни збор бивши посланик Павле Чубровић под заштитом целокупне жандармерије која је с напереним бајонетима спречавала маси да манифестује незадовољство према њему. [...] Оваквим поступком полицијских органа који жртвују државну власт партијским интересима народ је много огорчен. Достављамо предње и молимо господина министра да већ једном учини крај овој безобзирности демократске полиције, јер се више трпети не може.” – АЈ-14-9-303, Телеграм професора Јелића, инжињера Цемовића и трговца Јова Лончаревића Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 19. I 1923.

⁴² Овакав Чубровићев став иницирао је захтев Обласног одбора Демократске странке за Црну Гору Главном одбору странке да га искључе из чланства. „Званичне листе Демократске странке”, *Полиџика*, 22. II 1923, 2; „Црна Гора – демократски дисиденти”, *Полиџика*, 8. III 1923, 2; „Црногорски демократи”, *Правда*, 10. III 1923, 2.

⁴³ Бојовићев заменик био је Милан Поповић, учитељ из Берана. *Службене новине Краљевине Срба, Хрваџа и Словенаца*, 22. II 1923, 7. „Борба око кандидатских места”, *Време*, 15. II 1923, 1.

⁴⁴ Ђатовићев заменик био је Симо Кастратовић, гимназијски професор из Берана. *Службене новине Краљевине Срба, Хрваџа и Словенаца*, 1. III 1923, 6.

⁴⁵ Његов заменик био је Мухамед Мудеризовић, вероучитељ из Бијелог Поља. *Службене новине Краљевине Срба, Хрваџа и Словенаца*, 8. III 1923, 4.

За разлику од демократа, радикали су овога пута успели да очувају јединство. Настојања Ђелополског адвоката Сретена Станића да се кандидује за носиоца окружне изборне листе нису имала успеха, мада је његова пропагандна активност „много шкодила странци”.⁴⁶ За носиоца кандидатске листе Радикалне странке на нивоу изборног округа одређен је др Алекса Станишић,⁴⁷ члан Државног савета из Пријепоља, а за носиоца листе у беранском срезу Милутин Јелић, професор из Берана.

Укључујући се први пут у изборну утакмицу у ППББ изборном округу, Џемијет је у фокус пропагандне кампање истакао аграрно и питање шеријатских судова, „играјући на карту” осетљивости муслиманског бирачког тела с овим у вези (Храдак, 2003, стр. 295). Носилац окружне кандидатске листе био је Дервиш Шећеркадић, окружни муфтија из Пљеваља, који се на изборима за Уставотворну скупштину кандидовао као представник „радикала-муслимана”, а кандидат у беранском срезу био је Хамдија Хасанбеговић, вероучитељ из Павиног Поља.⁴⁸ Према тврдњама демократа, ова листа је, услед политичког споразума постигнутог на нивоу страначких вођстава радикала и џемијетлија, уживала подршку полицијских органа и муслиманског свештенства.⁴⁹ О „предизборном терору” радикалско-џемијетских симпатизера и пропагандним активностима полицијских службеника и других државних чиновника у њихову корист, што се посебно показивало у изборним јединицама настањеним већинским муслиманским живљем,⁵⁰

⁴⁶ Окружни начелник из Бијелог Поља, радикал Кречковић, за Станића је записао да „ради све на своју руку”, да је „код народа омражена личност”, констатујући „да није њега и његових следбеника наша би странка душло била јача” – АЈ-14-9-306, Телеграм начелника Бјелополског округа Министарству унутрашњих дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 10. II 1923.

⁴⁷ „Кандидациони спорови код радикала”, *Време*, 16. II 1923, 1.

⁴⁸ За Хасанбеговићевог заменика био је одређен Шабан Мулалић, земљорадник из Рожаја (*Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, 1. III 1923, 6; „Муслимани у Јужној Србији”, *Време*, 16. II 1923, 3).

⁴⁹ Према извештају „Правде”, београдског дневног листа наклоњеног Демократској странци, Шећеркадић је 4. марта 1923. године у просторијама основне школе у Рожају одржао конференцију којој су „присуствовали и жандарми”, приликом чега је демократски симпатизер Јово Вуковић „ишамаран и после тога затворен зато што је осудио терор власти”, „Полиција и муслимани”, *Правда*, 5. III 1923, 2.

⁵⁰ Тако је у Рожају, по налогу среског начелника Јоксимовића, притворен чак и Чубровићев заменик на кандидатској листи, окружни муфтија Ђатовић. У допису Главном одбору Демократске странке председник рожајских демократа Мустафа Фетаховић, писао је: „Противу овог радикалског дахилика

„Демократија”, орган Демократске странке, писала је: „Радикалско-Џемијетски агитатори поред свих дозвољених и недозвољених средстава служили су се код овдашњих муслимана и овом лозинком – ‘Гласајте за муфтију Шећеркадића који ће нам довести овамо Ђемал-пашу’ – а овај елеменат, са малим изузетком, жељан турског цара, а опијен старим патријархалним добом – збиља је дао томе Муфтији апсолутну већину; благодарећи још и начелничкој канџији и политичким зборовима начелн. Јоксимовића уочи дана избора по општинама.”⁵¹

Одлуком Државног савета одређени су председници бирачких одбора:⁵²

БИРАЧКА ОПШТИНА	ГЛАСАЧКО МЕСТО	ПРЕДСЕДНИК БИРАЧКОГ ОДБОРА
БЕРАНСКА	Беране	Светозар Недић, судија из Берана
БУЧИЧКА	Буче	Милоња Јојић, професор гимназије из Берана
ВИНИЦКА	Виницка	Др Милорад Шошкић, суплент гимназије из Берана
ДОЛАЧКА (СТУПСКА)	Долац	Ђукан Лабудовић, учитељ из Берана
ЛУБНИЧКА (ГОРЊОСЕЛСКА)	Лубнице	Милан Поповић, учитељ из Берана
БРЗАВСКА (ШТИТАРСКА)	Брзава	Љубомир Цемовић, адвокатски приправник из Берана
БУДИМЉАНСКА	Будимља	Милован Арсенијевић, професор гимназије из Берана
ПОЛИЧКА	Полица	Томо Јоксимовић, учитељ из Берана

и јавног гажења Устава и закона протестујте ако се има где!” – „Радикалски дахилуци – Како се припрема победа?” *Демократија*, 17. III 1923, 3.

⁵¹ О еуфорији која је захватила Шећеркадићеве присталице након успеха његове листе у Рожају извештач „Демократије” писао је: „Џемијетско-радикалске присталице на челу с начелн. Јоксимовићем, који им је претходно са осам револверских метака објавио избор Муфтије за посланика са узвиком: живио начел. Јоксимовић – слегли су се пред начелничкову кућу, где се од пуцња пушака варош проламала цео сат, а затим су одмах уз зурле и будњеве, следовале манифестације уз пратњу пуцања пушака и такозваног топа. Из поворке манифестаната улицама могли су се врло често чути узвици: ‘Живео Муфтија!’ ‘Живела Турска!’, а затим песма: ‘Муслимани дођоше на владу, Демократи чекић па на цаду’. [...] Од ове управо рећи узбуне, пуцња топа и пушака, лупе будњева, писке зурли и урнебеса светине, грађани су били узнемиравани три дана и три ноћи („Оргје у Рожају”, *Демократија*, 4. IV 1923, 2).

⁵² *Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, 20 (А) – ванредан број, 26. I 1923, 14.

Доњоржаничка	Доња Ржаница	Радош А. Поповић, учитељ из Заостра
Рожајска	Рожаје	Милан Цемовић, учитељ из Берана
Бишевска	Бишево	Мато Дедовић, судски писар из Берана
Ибарска	Ибарац	Милош Марсенић, учитељ из Петњице
Петњичка	Петњица	Милош Вучинић, судски писар из Берана

За разлику од избора за Уставотворну скупштину, овога пута у статистичким подацима публикованим након обављених избора нису приказани подаци о броју грађана евидентираних у бирачке спискове по општинама, већ су исказани само излазност и остварени резултати (Статистика избора, 1924, стр. 50), што се може видети из наредног табеларног приказа:

БИРАЧКА ОПШТИНА	БРОЈ ГЛАСАЧА	ЛИСТА ДР А. СТАНИШИЋА	ЛИСТА М. ХОДИЋА	ЛИСТА С. В. ВУКОСАВЉЕВИЋА	ЛИСТА ДР П. ЧУБРОВИЋА	ЛИСТА Д. ШЕЋЕРКАДИЋА
ВАРОШ БЕРАНЕ	423	113	117	28	160	5
Виницка	138	11	/	11	53	/
Бучичка	179	78	1	78	49	1
Долачка	219	29	/	29	144	/
Лубничка	322	3	2	4	313	/
Брзавска	394	18	5	20	348	3
Будимљанска	291	100	/	18	171	2
Поличка	420	96	56	49	212	7
Доњоржаничка	355	126	1	32	196	/
Рожајска	214	17	2	1	79	115
Бишевска	293	15	12	3	34	229
Ибарска	370	34	18	6	47	265
Петњичка	422	21	332	/	53	16
СВЕГА	4.020	713	546	279	1.859	643

На основу ових статистичких података, уочава се да је највише гласачких куглица „пало” у гласачку кутију на којој се налазило

име Павла Чубровића – 46%, а да су остале листе оствариле далеко скромније резултате. Међутим, чињеница да су на нивоу ППББ изборног округа највише гласова освојиле листе Сретена В. Вукосављевића (36,8%) и Дервиша Шећеркадића (27%), обесмислила је Чубровићев тријумф. Два посланичка мандата припала су Вукосављевићевој листи, а један Шећеркадићевој (Статистика избора 1924, стр. 51). Може се рећи и да се приликом ових избора јасно испољило груписање бирача по конфесионалној основи, односно да су муслимани своје гласове, скоро у потпуности, дали листама чији су носиоци били њихови истоверници Дервиш Шећеркадић и Митхад Хоџић, чије листе су убедљиво победиле у општинама са већинским муслиманским живљем – бишевској, рожајској, петњичкој и ибарској.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ Дефинитивни резултати пописа (1932). *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921.* Сарајево.

Речник места (1925). *Речник места Краљевине СХС.* Београд.

Статистички преглед избора (1921). *Статистички преглед избора народних посланика за Уставотворну скупштину Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, извршених на дан 28. новембра 1920. године.* Београд.

Статистика избора (1924). *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године.* Београд: Народна скупштина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Стенографске белешке (1921). *Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, књ. I.* Београд.

ЛИТЕРАТУРА Алманах (1922). *Almanah Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, sv. I.

Andrijašević, M. Ž. i Rastoder, Š. (2006). *Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003. godine.* Podgorica: Centar za iseljenike Crne Gore.

Војиновић, П. (1989). *Политичка и национална мисао црногорске интелелигенције (1918–1941).* Никшић: Историјски институт Црне Горе; НИРО „Научна књига”, Београд; НИО „Универзитетска ријеч”.

Вујовић, Д. Д. (1981). *Црногорски федералистички 1919–1929.* Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.

Vujović, D. D. (1989). *Podgorička skupština 1918.* Zagreb: Školska knjiga.

Gligorijević, B. (1979). *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga.

- Делетић, З. (2002). *Учишћелска школа у Беранама 1919-1929*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Делетић, З. (2009). „Школство у Беранама”. *Токови 2* (2009), 221–287.
- Делетић, М. З. (2012). „Школа, чаршија и политика”. У: Здравко Делетић, *Есеји о просвети у Беранама* (стр. 249–280). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Ђилас, М. (2006). *Besudna zemlja*. Podgorica: Vijesti.
- Зечевић, М. З. (2008). *Беранска гимназија 1913-1943: професори и наставници*. Беране: ЈУ Гимназија „Панто Малишић”.
- Кордић, М. (1986). *Црногорска дуна 1919-1924*. Београд: Нова књига.
- Petranović, В. (1980). *Istorija Jugoslavije 1918-1978*. Beograd: Nolit.
- Purivatra, А. (1974). *Jugoslovenska muslimanska organizacija i političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Sarajevo: Svjetlost.
- Ракочевић, Н. (1969). *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914-1918*. Цетиње: Историјски институт у Титограду.
- Растодер, Ш. (2000). *Политичке странке у Црној Гори 1918-1929*. Бар: Контеко.
- Храбак, Б. (2003). *Демцејет – организација муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака 1919-1928*. Београд.
- Цемовић, М. (1994). *Васојевићи јуче и данас: прилози изучавању савремене историје Васојевића*. Београд: Тизар.
- Čulinović, F. (1961). *Jugoslavija između dva svjetska rata*, knj. 1. Zagreb.

VLADAN R. VIRIJEVIĆ

ZDRAVKO M. DELETIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

PARLAMENTARY ELECTIONS IN THE DISTRICT OF BERANE
IN 1920 AND 1923

The lack of more significant political tradition due to the fact that Berane and the area of Donji Vasojevici were liberated from the Ottoman authorities in 1912, which lasted for many centuries, as well as the fact that only three years later a two-year period of Austro-Hungarian occupation took place, mainly predetermined the atmosphere of political life in the first years after Yugoslav unification in 1918. The underdevelopment of the party organizations and grouping based on denominational, tribal and even on belonging to some brotherhood, were characteristic for the beginnings of political subjects in Berane district. These were party organizations whose headquarters were settled in Belgrade, Sarajevo and Skopje and whose leaders were as in the case of other districts in the province, often resorted to emphasizing their candidature in them. There were also the individuals on the local political scene, mostly teachers or the civil servants, who were representatives of the party's ideas and programme in their surrounding and therefore also the incumbent candidates of their lists. During parliamentary elections in Berane in 1920 and 1923 the main political rivalry was between members of the radical and democratic party while it was characterised by fragmentation of the party namely emphasizing „dissident“ candidate list as the consequences of political ambitions of the individuals. Regarding the results of elections in 1920 and 1923, generally speaking, it can be said that during the first half of the 20s of the last century Democratic party dominated in Berane district. Berane got „its“ Member of the Parliament – “a democrat“ Pavle Cubrovic, PhD while in 1923 it no longer had its representative in the parliament. Namely, despite Cubrovic's triumph in Berane district, since his candidate list did not get enough votes in the first round of elections, the position of the Member of the Parliament “escaped“ him

KEY WORDS: Berane, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, parliamentary elections in 1920, parliamentary elections in 1923, Democratic party, Radical party.